

Олег Коломієць, к. політ. н.

ІМПЕРАТИВИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН

In the article analysis of modern Russian-Ukrainian relations and their impact on international security. Considered a number of negative factors that impede the improvement of these relations. Status and the main priorities of Russian-Ukrainian relations throughout the history were difficult and dualistic on both sides. This is so because of the geopolitical features of countries and different mentality of seemingly close people and similar social and demographic problems.

The most negative factor is the deterioration of relations between citizens of both countries. Sociologists record increased alienation, prejudice and mutual hostility between citizens.

Most experts and researchers think these processes and trends give reason to speak about systemic crisis of the Russian-Ukrainian partnership and the unavailability of former allies to establish positive international relations. At the same time this cooperation should be based on the basis of European norms and rules of parity and mutual benefit, transparency, mutual respect of sovereignty and territorial integrity, taking into account each other's interests and so on.

The victory of the "new Russian democrats" in 1991 at the Federal Center quickly grew into winners expansion. After removal of the communist dictatorship Russian leaders of the former Soviet elite appropriated positions of the predecessors and announced plans to provide Russia "rightful place in the world", which included the transition Federal government influences the management of the center.

Gradually after economic integration of the economic union Moscow raised the question of forming a new political structure. This is how appeared the Union State of Russia and Belarus with the pro-Russian integration and infrastructure project of the Constitutional Act of the Union State. At the same time they did not stop trying to create on the basis of CIS new political and legal union led by supranational authorities located in Moscow. Established in the second half of the last century by Soviet theorists the doctrine of "limited sovereignty", which has been successfully applied in respect of the member countries of the Warsaw Pact, now successfully implemented in member countries of the Commonwealth. Scenario Doctrine was to ensure the transition of the only Soviet geopolitical center in Russia.

Negative Russian-Ukrainian relations in the political sphere are caused by a mismatch in geopolitical course, differences in the choice of civilization. This is probably one of the main reasons for the confrontation of political elites of two countries, which generally takes incriminating on both sides. Confrontation at the political level is the emergence of new threats in other priority areas of cooperation, blocking solving urgent problems of bilateral dialogue. Thus, there is a real prospect of pushing Ukraine into Russia's sphere of influence, which (in addition to loss of Kyiv foreign policy independence) threat-

ens the emergence of new dividing lines in Europe. Preventing such a development requires efforts of both the Ukraine and its support from Western partners.

In general, these events and processes clearly show that the international security system set up at the end of the last century requires a radical update. In the end it should be said that because of the inability of a neutral, non-aligned Ukraine and the financial and economic failure to enforce its own robust defenses there is a need for consideration of possible accession to collective security system.

Стан та основні пріоритети російсько-українських відносин на протязі всієї історії існування носили непростий дуалістичних характер з обох сторін. Це обумовлено, на думку автора, як геополітичними особливостями країн, так і відмінами у ментальності на перший погляд близьких народів, а також подібними, принаймні, на європейському просторі соціально-демографічними проблемами.

Сьогодні, на думку більшості дослідників, відносини між двома державами перебувають у кризовому стані. Відзначається збільшення конфліктності у пріоритетних сферах взаємодії – військово-політичній, соціально-економічній, енергетичній і гуманітарній. Підсилюються розбіжності поглядів сторін за низкою ключових зовнішньополітичних аспектів, і як наслідок, – принципове розходження геополітичних курсів країн. Прогресує процес взаємовіддалення політичних еліт двох країн, а дипломатичний діалог між державами в цілому набув характеру взаємних обвинувачень і демаршів. Істотно знизилася активність діалогів на двосторонньому рівні між представниками політичного істеблішменту і експертних співтовариств, бізнесу і наукових установ, громадськості та громадянського суспільства. Численні заяви Києва і Москви про нормалізацію відносин, з урахуванням їх прагматизму і деполітизації, не привели до бажаного результату.

Найбільш негативним фактором є погіршення відносин між громадянами обох країн. Соціологи фіксують підвищення відчуження, упередженості та взаємної ворожості між громадянами. Така тенденція свідчить про загрозу занепаду традиційних соціокультурних зв'язків двох країн.

Зазначені процеси і тенденції дають підстави стверджувати про системну кризу російсько-українського партнерства, а також него-

товності колишніх союзників до налагодження позитивних міжнародних відносин¹.

Сформована ситуація не відповідає національним інтересам обох країн, загострює обстановку в регіоні, ускладнює відносини держав як з Євросоюзом, так і з НАТО і Сполученими Штатами.

Більшість експертів-дослідників не вбачають альтернативи налагодженню добросусідського партнерства України і Росії. Однак дане співробітництво повинне ґрунтуватися на основі європейських норм і правил, паритетності та взаємовигоди, прозорості, взаємоповаги суверенітету і територіальної цілісності, врахування інтересів один одного тощо².

Проблеми безпеки в контексті російсько-українських відносин досліджують багато українських учених: І. Бураковський, В. Горбатенко, В. Горбулін, О. Ковальова, В. Копійка, В. Кремінь, Н. Кухарська, О. Литвиненко, М. Михальченко, Ю. Пахомов, П. Рудяков, В. Ткаченко, Т. Шинкаренко А. Чичановский та ін. У той же час практично відсутні фундаментальні дослідження міжнародної безпеки в контексті об'єктивного системного аналізу відносин двох країн, їх впливу на регіональну і міжнародну безпеку в цілому.

У російській науковій літературі низка вчених: Ю. Борко, І. Бусигіна, Л. Глухарьов, Р. Грінберг, Д. Данілов, Ю. Матвієвський, Ю. Седякін, В. Сумарков, М. Шмельов, аналізує зовнішню політику Росії та України в рамках СНД, а також їх нові риси останнього десятиліття. Дані праці характеризуються підходами до Євросоюзу як до регіонального об'єднання, що переживає загострення інституційної кризи, відносини з яким Москва повинна формувати з урахуванням геополітичних пріоритетів, як у глобальному розподілі сил, так і в рамках Співдружності.

Проаналізуємо вплив сучасних російсько-українських відносин на регіональну і міжнародну безпеку, а також визначимо перспективи їхнього подальшого розвитку в контексті зниження напруженості у Східноєвропейському регіоні.

¹ Пирожков, С. (2005). Выработать стратегию сотрудничества, адаптированную к новым вызовам. *Національна безпека і оборона*, 4 (64), 7–8; (2006). Политические аспекты отношений Украины и России. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 5 (77), 8; (2009). Украина-Россия: от кризиса ... к эффективному партнерству. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 4 (108), 5.

² (2010). Україна на світовій арені: сучасний стан і перспективи. *Національна безпека і оборона*, 2 (113), 6–7.

З часів набуття Україною незалежності одним з найважливіших імперативів її зовнішньої політики були і залишаються відносини з Російською Федерацією. Їх важливість зумовлена комплексом не тільки історичних, політичних, гуманітарних факторів, але й об'єктивними потребами соціально-економічного розвитку обох країн у сучасному світі.

Незважаючи на те, що головним пріоритетом своєї зовнішньої політики Україна задекларувала інтеграцію до Європейського Союзу, не менш важливим залишається співробітництво з Москвою. Нині раціональне сполучення проєвропейського і проросійського напрямів у зовнішній політиці виходить на перший план. Однак обидві держави-партнери в цьому процесі мають власні підходи до розв'язання проблеми. Російський підхід передбачає повномасштабну інтеграцію, у той час як українське бачення ґрунтується на принципах двостороннього рівноправного і добросусідського співробітництва¹.

Перемога «нових російських демократів» 1991 року над союзним центром швидко переросла в експансію переможців, у результаті чого після усунення комуністичної диктатури російські лідери з колишньої радянської еліти привласнили посади своїх попередників і заявили про намір забезпечити Росії «гідне місце у світі», що передбачало перехід владних впливів союзного центра до керівництва Росії.

На початку 90-х років минулого століття були закладені правові основи співдружності в рамках СНД: Договір про створення Економічного союзу, Угоди про митний і Платіжний союзи, численні міжнародні правові акти про співробітництво в економічній, соціальній, гуманітарній і військовій сферах. У межах Співдружності були сформовані Виконавчий комітет і Економічна рада.

У зв'язку з тим, що країни-члени Співдружності виявили різний ступінь готовності до інтеграції, Росія запровадила концепцію «різношвидкісної інтеграції». Внаслідок чого спочатку утворилося об'єднання чотирьох держав – Росії, Білорусі, Казахстану і Киргизії, а згодом ще й Євразійська економічна співдружність із залученням

¹ (2006). Политические аспекты отношений Украины и России. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 5 (77), 9–10; (2009). Украина-Россия: от кризиса ... к эффективному партнерству. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 4 (108), 7–8; (2010). Українсько-російські відносини в енергетичній сфері: стан, новітні тенденції розвитку та перспективи. Аналітична доповідь. *Національна безпека і оборона*, 6 (117), 2–3.

Таджикистану і Азербайджану. У рамках відзначених структур сформована майже сотня бюрократичних органів і установ, які займаються переважно витратою бюджетних грошей і утриманням великого чиновницького апарату¹.

Поступово від економічної інтеграції, об'єднання господарських суб'єктів, Москва поставила питання про формування нової політичної структури. Так з'явилася Союзна держава Росії та Білорусі із проросійською інтеграційною інфраструктурою і проектом Конституційного акту Союзної держави.

Одночасно не припинялися спроби створення на базі країн-членів СНД нового політико-правового об'єднання під керівництвом наднаціональних органів влади, розташованими у Москві. Нині у Митному союзі діє Виконком, рішення якого у галузі митної політики обов'язкові для виконання учасниками союзу. Однак проголошені наміри йдуть значно далі. Кремль всі частіше наводить приклад Євросоюзу, підкреслюючи, що рішення економічних проблем неможливо без політичного об'єднання, створення колективного парламенту, уряду, органів юстиції тощо. Як наслідок, прообраз парламенту вже існує у вигляді Міжпарламентської асамблеї країн Співдружності.

Проте Росія ніколи не згадує, що у Євросоюзі країни-учасники користуються рівними правами, незважаючи на їх різний економічний потенціал. Бельгія, Словаччина або Люксембург не поступаються своїми інтересами заради більш могутніх сусідів, скоріше навпаки, Франція і Німеччина шукають з ними компроміс.

У свою чергу, в інтеграції «російського типу» більш слабкі країни змушені постійно враховувати у своїй внутрішній політиці інтереси Москви. Сама ж Федерація прикривається «спільними інтересами Співдружності», які ніколи не публікувалися, і навіть не оголошувалися. Це дає Росії широкі перспективи щодо нав'язування своєї ідеології іншим країнам-учасникам під виглядом спільних інтересів «народів-братів» із застосуванням різноманітних спекуляцій на тему «спільного минулого і дружби народів»².

¹ (2009). Україна-Россия: от кризиса ... к эффективному партнерству. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 4 (108), 9–10; (2010). Українсько-російські відносини в енергетичній сфері: стан, новітні тенденції розвитку та перспективи. Аналітична доповідь. *Національна безпека і оборона*, 6 (117), 4–6.

² (2012). Відносини ЄС-Україна-Росія: проблеми і перспективи. Аналітична доповідь. *Національна безпека і оборона*, 2 (133–134), 2–8; Тарасюк, Б.

Однак належну оцінку цьому явищу дав ще у ХІХ столітті російський генерал М. Скобелев – визволитель Болгарії з-під ярма Османської імперії і безпосередній учасник впровадження російського колоніального ярма у Середній Азії, що у такій дружбі вбачав лише придбання домінантних переваг однієї зі сторін над іншою¹.

Створена у другій половині минулого століття радянськими теоретиками Доктрина «обмеженого суверенітету», що з успіхом застосовувалася стосовно країн-учасниць Варшавського Договору, тепер з успіхом впроваджувалася до країн-членів Співдружності. Сценарій розвитку Доктрини розраховувався таким чином, щоб забезпечити перехід єдиного радянського геополітичного центру до Росії².

У дійсності Москва намагалася перетворити країни-члени Співдружності у свої сателіти, на зразок Польщі або Болгарії в межах Організації Варшавського договору. Природно, що колишні радянські республіки не погоджувалися з цим, внаслідок чого Росією застосовувався цілий спектр різноманітних «спеціальних операцій» щоб подолати їх опір. За останні роки найкраще відчули на собі таку політику Грузія та Україна, стосовно яких Москва не обмежилася енергетичною блокадою, а вдалася до провокування сепаратизму за принципом «розділяй і пануй», що призвело до локальних війн на території останніх, під час яких Кремль надавав допомогу ворогам Тбілісі та Києва. Наслідком цих війн стала анексія частини території обох країн.

Аналізуючи зміни у сучасній російській політиці відомий американський політолог Зб. Бжезинський ще на початку нового тисячоліття відзначав, що з боку Росії і надалі простежуються спроби обмежити незалежність України. Серед таких засобів – придбання частки промислових і енергетичних підприємств в Україні, тиск у сфері енергетики, будівництво газопроводів в обхід України тощо³.

Разом з відзначеними негативними суб'єктивними факторами у відносинах між країнами існує і низка об'єктивних, оскільки обидві

(2003). Україна-ЄС: пріоритети, проблеми, перспективи. *Співпраця ЄС та України*, 3, 21.

¹ Немирович-Данченко, В.И. (1993). *Скобелев*. Москва: Воениздат, 71.

² Ермолаєв, А., Ратувухері, Т. (2001). Доля СНД в руках Росії? *Енергетична політика України*, 4, 70.

³ Бжезинський, Зб. (2001). Росія хоче обмежити незалежність України. *Сьогодні*. <<http://www.segodnya.ua/oldarchive/c2256713004f33f5c22569fa0052f4a2.html>> (2001, грудень, 22)

держави залучені у складні міжнародні процеси. За досить короткий історичний період у світі відбулися незворотні геополітичні зміни.

Зазначений глобальний контекст інтеграції України та Росії у світовий економічний простір і взаємодію на міжнародній арені свідчать про те, що існують спільні інтереси, і тому країни повинні враховувати інтереси один одного, взаємодіяти з метою найкращого інтегрування до глобального світового простору.

Саме тут необхідна, насамперед, розробка стратегії співробітництва, адаптованого до нових викликів часу. Необхідно шукати відповіді на досить складні питання і у той же час адекватно реагувати на активізацію вже відомих і появу нових загроз.

Нині ж Київ і Москва стикаються з труднощами, породжуваними невизначеністю їх глобального статусу як держав, що поступово залучаються до процесів світового розвитку. Україна, як і Росія, опинилася у співтоваристві не самих багатих країн, для яких цей процес несе не тільки позитив, але і негатив. З одного боку – становлення і зміцнення державності вимагають інтенсифікації національно-культурного відродження, з іншого – процеси модернізації у соціально-економічній сфері вимагають широкої відкритості держави¹.

Останнім часом сконцентрувалася значна кількість як «хронічних», так і нових проблем у російсько-українському політичному діалозі. В умовах відсутності чіткої стратегії розвитку міждержавного співробітництва збільшується розрив між задекларованими у двосторонніх міжнародно-правових документах принципами й цілями, і реальним станом взаємодії.

Вочевидь, що елітам двох країн необхідно будувати взаємовідносини поза конфронтаційними сценаріями. Нинішній конфліктний період двосторонніх відносин варто розглядати як перехідний і не є альтернативою налагодження взаємовигідного рівноправного і прагматичного партнерства двох країн.

Аналіз договірно-правової бази двостороннього співробітництва свідчить, що вона у значній мірі застаріла і вимагає якісного відновлення, удосконалення та доповнення. У першу чергу, мова йде

¹ (2006). Политические аспекты отношений Украины и России. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 5 (77), 11–14; (2009). Украина-Россия: от кризиса ... к эффективному партнерству. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 4 (108), 9–12; (2010). Українсько-російські відносини в енергетичній сфері: стан, новітні тенденції розвитку та перспективи. Аналітична доповідь. *Національна безпека і оборона*, 6 (117), 4–8.

про розв'язання спірних проблем, які стали хронічними та їх правовому оформленні. Ряд документів вимагають як уточнення, так і докорінної модернізації відповідно до нинішнього стану відносин і перспективами розвитку партнерства у різних сферах.

Договірна база в нинішньому її стані містить морально застарілі та майже недійсні домовленості. Внаслідок чого сторонам необхідно завершити комплексну інвентаризацію масиву двосторонніх документів, забезпечити ефективні механізми реалізації діючих домовленостей¹.

Принципові розбіжності сторін у підходах до рівня і форм інтеграції в рамках регіональних утворень на просторі СНД значно розширюють «конфліктне поле» у двосторонніх відносинах. Тверда орієнтація РФ на поглиблення партнерства у форматі ЄСП, ЕвразЕС, ОДКБ і протистояння з об'єднаннями, де Україна займає провідні позиції – ГУАМ, Співтовариство демократичного вибору, ускладнює координацію співробітництва на регіональному рівні. Прогресує конфлікт інтересів, що в цілому негативно відображається на політико-економічних відносинах двох країн.

Конфронтація України та Росії у сфері регіональної інтеграції є одним з чинників, що дестабілізують ситуацію на теренах СНД, що підсилюють політико-ідеологічне розмежування між групами країн Співдружності. Вочевидь, що ескалація напруженості у євразійському регіоні не відноситься до національних інтересів обох країн².

Як зазначалося, одним з проблемних аспектів російсько-українських відносин є співробітництво в межах регіональних утворень на пострадянському просторі, оскільки погляди сторін на зміст, форми й перспективи інтеграційних процесів у східноєвропейському регіоні принципово не збігаються.

Кремль сприймає Співдружність як регіон своїх вузькоспрямованих інтересів, що закріплено на самому вищому законодавчому рівні – Концепції зовнішньої політики і Стратегії національної безпеки

¹ (2012). Відносини ЄС-Україна-Росія: проблеми і перспективи. Аналітична доповідь. *Національна безпека і оборона*, 2 (133–134), 10–13; Тарасюк, Б. (2003). Україна-ЄС: пріоритети, проблеми, перспективи. *Співпраця ЄС та України*, 3, 22.

² Пирожков, С. (2005). Выработка стратегии сотрудничества, адаптированную к новым вызовам. *Національна безпека і оборона*, 4 (64), 8; (2006). Политические аспекты отношений Украины и России. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 5 (77), 8; (2009). Украина-Россия: от кризиса ... к эффективному партнерству. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 4 (108), 6.

Російської Федерації до 2020 року. У зазначених документах пріоритетом зовнішньої політики Москви затверджується розвиток співробітництва в рамках СНД, причому підґрунтям економічної інтеграції виступає ЕврАзЕС, а головним міждержавним інструментом запобігання й боротьби з регіональними викликами і загрозами військового характеру – ОДКБ. Для реалізації зазначених цілей навесні 2008 р. при Уряді Росії було створено Федеральне агентство у справах Співдружності¹.

Російський істеблішмент ініціює модернізацію і зміцнення позицій Співдружності, ЕврАзЕС і ОДКБ як механізмів політико-економічного, військово-політичного і гуманітарного впливу на пострадянському просторі. Наприкінці минулого десятиліття був прийнятий пакет документів щодо формування правової бази Митного союзу в межах ЕврАзЕС, затверджена Угода про миротворчу діяльність керівництвом країн-членів ОДКБ, ухвалено рішення про створення Колективних сил оперативного реагування.

Разом з тим для України діяльність у рамках Співдружності не є пріоритетом її зовнішньої політики, а курс на євроінтеграцію не передбачає співробітництва у межах ОДКБ. А нещодавнє підписання Договору про асоціацію з ЄС, складовою частиною якого є формування зони вільної торгівлі, робить неактуальним питання про участь країни в модернізації проросійських проектів «другого покоління».

Зменшення участі України у Співдружності створює напруженість у двосторонніх відносинах, оскільки Київ розглядає СНД, головним чином, як орган міждержавних консультацій і переговорів, без участі у об'єднаних збройних формуваннях, і створення «єдиного гуманітарного простору», який активно лобіює Москва. Наприклад, Україна не приймає участі у місії спостерігачів від Співдружності, а також утримується від підписання низки спільних угод в соціально-економічній, військово-політичній, енергетичній і гуманітарній сферах.

Негатив міждержавних відносин у політичній сфері зумовлений розбіжністю в геополітичних курсах, розбіжностям у цивілізаційному виборі країн. Це, імовірно, одна з головних причин конфронтації

¹ (2006). Политические аспекты отношений Украины и России. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 5 (77), 9–12; (2009). Украина-Россия: от кризиса ... к эффективному партнерству. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 4 (108), 7–9.

політичних еліт двох країн, що загалом набуває обвинувального характеру з обох боків. Протистояння на політичному рівні несе за собою появу нових загроз і в інших пріоритетних сферах співробітництва, блокує розв'язання актуальних проблем двостороннього діалогу.

За такими ж причинами не діють механізми двостороннього співробітництва, дії держав не відповідають атмосфері партнерства й договірно-правовому етикету. За два десятиліття незалежності не знайдений паритет з питань державного кордону в Азово-Керченській акваторії, модернізації базових угод про Чорноморський флот Росії.

На думку більшості фахівців, перебування Чорноморського флоту РФ у Криму носить більше політико-ідеологічне, ніж воєнно-стратегічне значення, якщо враховувати рівень і характер загроз Москві, що виходять із Азово-Чорноморського регіону. Непрямим підтвердженням цього є граничний термін служби і низька боєздатність бойового складу Чорноморського флоту¹.

Для Кремля військова присутність у Криму це, насамперед, засіб контролю над ситуацією на півострові, впливу на Україну; інструмент блокування євроінтеграційного курсу Києва; діючий механізм підтримки проросійських настроїв у Криму; ідеологічний символ внутрішньої та зовнішньої політики.

Принципово розходяться позиції країн щодо змісту, форм і перспектив інтеграційних процесів на пострадянському просторі. Україна не бере участі у ініційованих Росією реінтеграційних проектах, спрямованих на зміцнення впливу Москви в межах Співдружності та геополітичне приєднання пострадянських країн до модернізованого економічного й військово-політичного альянсу під егідою Кремля².

Характерною рисою застосування Росією неадекватних заходів у взаємній торгівлі є їхнє чітке орієнтування на найбільш уразливі сектори української економіки та ігнорування домовленостей про

¹ (2006). Политические аспекты отношений Украины и России. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 5 (77), 8–10; (2009). Украина-Россия: от кризиса ... к эффективному партнерству. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 4 (108), 12–16; (2010). Українсько-російські відносини в енергетичній сфері: стан, новітні тенденції розвитку та перспективи. Аналітична доповідь. *Національна безпека і оборона*, 6 (117), 9–12.

² (2012). Відносини ЄС-Україна-Росія: проблеми і перспективи. Аналітична доповідь. *Національна безпека і оборона*, 2 (133–134), 12–15.

використання захисних заходів, які наносили б найменший збиток двосторонній торгівлі, що передбачено статтею 3 Угоди про вільну торгівлю 1993 року.

Характерною рисою останнього десятиліття стало застосування Росією неадекватних заходів у взаємній торгівлі у політичній сфері. В галузі високих технологій Москва посилює доступ українських високотехнологічних сфер до участі в російських проектах, обмежуючи вихід їх розробок на російський ринок¹.

У той же час Україна, як і будь-яка держава сучасного глобалізованого світу, перебуває під впливами провідних світових країн-лідерів, міжнародних організацій і регіональних об'єднань. Однак, весь спектр зовнішніх впливів, з погляду їх значимості для євроінтеграції України, можна загалом звести до західного (ЄС, США, міжнародні організації) та східного (Росія, СНД, ЕврАзЕС), які мають різну специфіку, характер і цілі.

Москва задля реалізації свого впливу на Київ активно застосовує заходи не тільки політико-дипломатичного характеру, але й економічний і енергетичний тиск, здійснює масштабну гуманітарну експансію в українському інформаційному просторі, використовує фактор військової присутності на українській території. Найбільшу стурбованість викликає усе активніше і скориговане використання РФ проросійських настроїв серед значної частини політичної еліти і громадян України. Вказані настрої носять виражений регіональний характер, і їхня політизація є реальним ризиком для штучного поділу українського суспільства.

Загалом Росія розглядає Україну переважно як об'єкт впливу. Метою нинішнього Кремля є зміцнення проросійської складової у внутрішній і зовнішній політиці України, перетворення її на союзну, підпорядковану російським геополітичним цілям країну, яка буде рухатися у фарватері зовнішньої політики Росії².

¹ Украина-Россия: от кризиса ... к эффективному партнерству. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 4 (108), 20–24; (2010). Українсько-російські відносини в енергетичній сфері: стан, новітні тенденції розвитку та перспективи. Аналітична доповідь. *Національна безпека і оборона*, 6 (117), 12–15.

² (2006). Политические аспекты отношений Украины и России. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 5 (77), 20–24; Украина-Россия: от кризиса ... к эффективному партнерству. Аналитический доклад. *Національна безпека і оборона*, 4 (108), 7–8; (2010). Українсько-російські відносини в енергетичній сфері: стан, новітні тенденції розвитку та перспективи. Аналітична доповідь. *Національна безпека і оборона*, 6 (117), 10–15.

Залучення України до повномасштабної участі у Митному союзі та в перспективі – у ЄЕС офіційно визнано одним із пріоритетів російської зовнішньої політики. Так, у Концепції зовнішньої політики Росії відзначається необхідність «будувати відносини з Україною як пріоритетним партнером по СНД, сприяти її активному підключенню до поглиблених інтеграційних процесів»¹.

Слід зазначити, що Москва розглядає підписання Україною Меморандуму про поглиблення взаємодії з Євразійською економічною комісією як крок її інтеграції до Митного союзу, про що заявляють високопосадовці Федерації².

Отже можна констатувати, що Росія об'єктивно зацікавлена у відмові України від європейського вектора з наступним згортанням планів щодо євроінтеграції. Кремль усвідомлює, що успішна інтеграція України до ЄС – це приваблива альтернатива для пострадянських країн як моделі «суверенної демократії», яку будують російські лідери, так і модерністським проектам Москви на пострадянському просторі³.

Однією з головних тенденцій на стику тисячоліть стало зростання амбіцій Росії щодо регіонального і світового лідерства, формування «буферної» зони її інтересів у межах території колишнього Радянського Союзу. Для посилення власної позиції Кремль застосовує економічний тиск, використовує як інструмент зовнішньої політики механізми поставок енергоносіїв, «стимулювання інтересу» окремих держав і їх посадових осіб до підтримки власних позицій та ініціатив, у тому числі щодо третіх країн.

Така ситуація призводить до загострення міжнародного становища, а також відносин між Росією і ЄС, США і НАТО. У результаті в сфері безпеки усе більше загострюються суперечки навколо розширення Альянсу, розміщення елементів ПРО на території Євросоюзу, неоднозначних подій на Балканах, Афганістані тощо.

Зазначені процеси не тільки призводять до нового протистояння між Росією і Заходом, але й виявили відсутність єдності позицій

¹ Див. *Концепция внешней политики России* (утверждена 12 февраля 2013 г.). <<http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051b f7f>> (2014, липень, 23)

² Медведев закликав Київ до подальших рішень щодо інтеграції в ЄЄП. УНІАН. <<http://economics.unian.ua/finance/794758-medvedev-zaklikav-kijiv-do-podalshoji-integratsiji-v-ediniy-ekonomich-niy-prostir.html>> (2013, травень, 31)

³ (2013). Європейська інтеграція України: внутрішні чинники і зовнішні впливи. Аналітична доповідь. *Національна безпека і оборона*, 4–5 (141–142), 8–12.

партнерів як усередині Євросоюзу, так і заокеанських, у ключових питаннях безпеки і побудови відносин з Москвою.

Як наслідок появи нових загроз і погіршення стану регіональної безпеки – припинення Росією дії Договору про звичайні збройні сили в Європі 1990 р., нормативне закріплення можливостей використання збройних сил за межами Росії, участь останньої в конфлікті із Грузією у серпні 2008 року, нинішня анексія Криму і Південно-східної України. А в цілому ж, недієздатність міжнародної європейської і євроатлантичної систем безпеки, побудованих на Гельсінських угодах 90-х років минулого століття. Особливо погіршилося забезпечення регіональної і міжнародної безпеки України¹.

Внаслідок цього офіційний Київ відмовившись від ядерної зброї як засобу стримування не отримав діючих зовнішніх гарантій безпеки і механізмів їх забезпечення, скоротив власні збройні сили і розпочав їх реформування за стандартами НАТО, але так і не спромігся забезпечити повномасштабну інтеграцію до Альянсу. Дана ситуація зумовлена переважно внутрішньою слабкістю, непослідовними і суперечливими діями правлячих еліт, неефективністю української влади, її зосередженням на корпоративних інтересах на шкоду національним інтересам і стратегічним цілям.

Проте, з іншого боку, існують і зовнішні фактори, які перешкоджають як євроінтеграції України, так і отриманню нею дієвих гарантій безпеки. Згадані вище процеси перегрупування сил у євроатлантичному просторі, нестача єдності позицій у Євросоюзі та НАТО, неготовність держав-учасниць до загального розв'язання проблеми російських амбіцій визначають зниження уваги Заходу не тільки до України, але й загалом до Східноєвропейського регіону, зосереджуючи її на Росії. Про це свідчить ініціатива Сполучених Штатів про «перевантаження» взаємин з Кремлем. Хоча нині майбутнє цієї ініціативи є туманним, існує небезпека розв'язання проблем великих міжнародних гравців за рахунок більш слабких партнерів².

Таким чином, реальною є перспектива виштовхування України в зону впливу Росії, що, окрім втрати Києвом зовнішньополітичної самостійності, загрожує виникненням нових ліній розподілу в

¹ Шерр, Дж. (2009). Пережити важкі часи. *Національна безпека і оборона*, 2 (106), 29.

² Ослунд, А., Елкінд, Дж., Пайфер., С. (2009). Співпраця з Україною. *Національна безпека і оборона*, 2 (106), 35.

Європі. Запобігання такого розвитку подій вимагає зусиль, як самої України, так і її підтримки з боку західних партнерів.

В цілому зазначені події та процеси вочевидь засвідчують, що міжнародна система безпеки створена наприкінці минулого століття вимагає докорінного оновлення.

Це ставить уряди провідних країн світу, експертну співдружність, міжнародні інституції та глобальне співтовариство в цілому перед необхідністю пошуку спільного розв'язання, загальноприйнятих шляхів адаптації і трансформації міжнародних інститутів забезпечення безпеки у всіх сферах, формування нових дієвих механізмів, які відповідають характеру і природі сучасних загроз.

Наприкінці необхідно зазначити, що відсутність міжнародного «попиту» на нейтральну, позаблокову Україну, фінансово-економічна неспроможність забезпечити власними силами надійну обороноздатність визначають потребу розгляду варіантів приєднання до системи колективної безпеки. Детальні оцінки кожної альтернативи у сфері військової безпеки будуть зрозуміліше політичних гасел.

Коли громадяни усвідомлюють, що держава фінансово не здатна забезпечити військову безпеку самостійно, що грошей не вистачить одночасно на масло й пушки, вони розуміють, що альтернативи колективній безпеці немає.

Приєднання до Альянсу не реанімує національну економіку, не навчить працювати і поважати закони, не забезпечить політичну стабільність і знищить корупцію. Вступ до нього лише створить додаткові можливості побудови цивілізованої демократичної держави. Не треба нині ставити перед НАТО і ЄС питання негайного вступу, треба, в першу чергу, вирішити власні внутрішні проблеми¹.

Таким чином, проведений аналіз свідчить, що російсько-українські відносини перебувають у кризовому стані. На думку автора, відносини з Росією повинні бути остаточно підпорядковані курсу України на євроатлантичну інтеграцію, оскільки Кремль продовжує будувати власну модель зовнішньої політики, яка зазіхає на роль одного зі «світових полюсів» сучасного світоустрою і твердому прагматизмі, застосуванні силових важелів впливу та ігноруванні національних інтересів сусідів.

¹ Вагапов, В. (2009). Політика національної безпеки України в сучасних умовах. *Національна безпека і оборона*, 2 (106), 20.

Ідея європейської інтеграції України разом з Росією здається абсолютно безперспективною. Дж. Шерр, наприклад, переконаний, що у випадку координації Україною своєї європейської політики з Росією результат буде негативним для обох держав¹.

Отже, Україні надзвичайно важливо перевести відносини зі своїм північним сусідом на прагматичну основу двостороннього співробітництва в економічній сфері при безумовному домінуванні політики євроатлантичної інтеграції. З метою поліпшення російсько-українських відносин, забезпечення надійної регіональної і глобальної безпеки у Східній Європі правлячій еліті двох країн необхідно:

- внести на обговорення створення загальноєвропейської системи безпеки з урахуванням інтересів європейських країн у пріоритетних сферах (політика, економіка, енергетика, суспільство, екологія тощо);
- створити міждержавну координаційну групу з питань повернення анексованих Росією територій Криму та Південного Сходу України. Розглянути питання надання анексованим територіям особливого автономного статусу із збереженням підпорядкування офіційному Києву;
- розпочати переговори з питань перебування Чорноморського флоту Росії в Криму з позиції реального стану флоту, потреб забезпечення безпеки у Чорноморському регіоні, економічних можливостей країн щодо його виведення;
- зосередити зусилля на створенні клімату довіри у «просторах» Україна-Росія-НАТО, Україна-Росія-ЄС, Україна-Росія-США, Україна-Росія-СНД, поєднуючи позиції пошуку механізмів реакції на нові виклики і загрози регіональній та глобальній безпеці;
- активізувати участь двох країн у багатонаціональних військових проєктах (BLACKSEAFOR, операція «Чорноморська гармонія», операції по боротьбі з міжнародним тероризмом, піратством);
- розвивати паритетне партнерство в межах Співдружності за напрямками, що представляють спільний інтерес: оформлення кордонів у межах СНД, поглиблення співробітництва у

¹ Шерр, Дж. (2003). Євроатлантичні перспективи України крізь туман війни і геополітики. *Дзеркало тижня*. <http://gazeta.dt.ua/POLITICS/evroatlantichni_perspektivi_ukrayini_kriz_tuman_viyini_i_geopolitiki.html> (2003, квітень, 12)

сфері енергетики, удосконалення механізмів і правової бази зони вільної торгівлі, соціально-культурний обмін;

- провести модернізацію нормативно-правової бази і механізмів економічного та зовнішньоекономічного регулювання у сфері ціноутворення, фінансової, оподаткування зовнішньоекономічних операцій, митної, тарифної політики тощо;
- налагодити дієве військово-економічне і науково-технічне співробітництво в аерокосмічній, кораблебудівній, високо-технологічній сфері економіки, галузі нанотехнологій з метою використання і розвитку потенціалу військово-промислового комплексу обох країн.